

Szabó Ferenc János

A MAGYAR NEMZETI HANGTÁR LÉTREHOZÁSÁRA IRÁNYULÓ TÖREKVÉSEK (1908–2000)*

1. rész

E tanulmány elején sajnos ki kell jelentenünk: jelenleg nincsen magyar nemzeti hangtár nevet viselő intézmény, s nem is létezett. A létrehozására irányuló számos próbálkozást több alkalommal is összefoglalták írásban vagy szóban: dr. Skaliczki Judit 1982-ben tartott előadásának írott változatában,¹ Dauner Nagy István 1997-ben online publikált tanulmányában,² Oldal Gábor 1998-ban a *Gramofon* folyóirat hasábjain,³ Mácsai János a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság 2013. évi tudományos konferenciáján „A hangzó anyag, mint forrás” címmel tartott előadásában,⁴

* A tanulmány első verziója az MTA BTK Médiatudományi Kutatócsoport 2016. évi kutatási programjának keretében készült, jelenlegi formájának létrejöttét az NKFIH 123.819 számú pályázat támogatta. A szerző a tanulmány írása idején az MTA BTK Zenetudományi Intézet 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum tudományos munkatársa volt. Itt mondok köszönetet mindazoknak, akik a kutatás során segítettek munkámat: Gócza Gyuláné Turcsányi Julianna (Zenei Könyvtárosok Nemzetközi Szövetsége Magyar Nemzeti Csoport, elnök), Bándoli Katalin (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Zeneműtára, MKE Zenei Szekció), Szabó Ferencné Nádor Anna Mária (Csorba Győző Könyvtár Zeneműtára), Kelemen Éva és Mikusi Balázs (Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára), Szőnyiné Szerző Katalin (az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárának volt vezetője), Villám Judit (Országgyűlés Könyvtár), Sárközi Andrea (Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtára), Dauner Nagy István (az Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtárának volt vezetője), Hollós Máté (Hungaroton), Mácsai János zene-történész, dr. Bajnai Klára lemezgyűjtő, Simon Géza Gábor jazztörténész, Salamon István rádiótörténet-kutató, Bíró Viola (MTA BTK ZTI Bartók Archívum), Ránki András (MTA BTK ZTI 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum). Különösen sok köszönet illeti azokat, akik hozzájárultak ahhoz, hogy interjú készüljön velük a kutatás során (intézményeiket itt a tanulmány szempontjából releváns formában adom meg): Dinnyés Ilona (Magyar Hanglemezgyártó Vállalat Archívuma), dr. Skaliczki Judit (Magyar Könyvtárosok Egyesülete), Vavrincez Veronika (Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára), Gyimes Ferenc (Országos Idegennyelvű Könyvtár Zeneműtára), Székely András (Magyar Hanglemezgyártó Vállalat). Az idézetekben – a gépiratokat leszámítva – meghagytam az eredeti helyesírást. A magyar nemzeti hangtár – mivel nemlétező intézményről van szó – általánosságban kisbetűvel írom, csak azokban az esetekben írom nagybetűvel, ahol így szereplő címre hivatkozom.

- 1 dr. Skaliczki Judit: „A magyar nemzeti hangtár létrehozásáról”. In: Kovács Dezső (szerk.): *A Magyar Könyvtárosok Egyesületének évkönyve, 1982*. Budapest: Múzsák Közművelődési Kiadó, 1982, 79–81.
- 2 Dauner Nagy István: „A Nemzeti Hangtár Története”, *Café Momus* 1997. október 11. (<http://www.momus.hu/article.php?artid=23>) Utolsó hozzáférés: 2016. december 13.
- 3 Oldal Gábor: „A magyar nemzeti hangarchívum kérdése”, *Gramofon* III/9. (1998. szeptember), 12–13.
- 4 MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2013. október 5. Az előadás összefoglalóját ld. az MZZT honlapján: <http://mzzt.hu/index,HU.asp>

valamint e tanulmány szerzője 2015 és 2017 között különböző magyarországi és külföldi tudományos konferenciákon.⁵

A jelen tanulmány elkészültét megelőző kutatás során az előzőeknél jóval szélesebb idősáv került áttekintésre és feldolgozásra, elsősorban a 20. század eleje irányába bővítve a történeti vizsgálódást. Felső korszakhatárként az ezredfordulót választottam. Mivel az 1954 utáni események jóval ismertebbek – Dauner Nagy István részletesen tárgyalja őket –, így a kutatás és a tanulmány megírása során nagyobb hangsúly került az 1954 előtti adatok feltárására. A hangtár fogalmát széles spektrumon értelmezve tárgyalom. Bár érdemes különbséget tenni nemzeti hangtár és intézményi- vagy más szempontú hangarchívum között, tanulmányomban mégis több olyan jelenség is szóba kerül – például a Magyar Rádió, az Operaházba tervezett lemeztár vagy a Patria-sorozat esete –, amely szorosan véve nem tartozik a hangtár fogalomkörébe, azonban a magyar nemzeti hangtár létrehozására irányult törekvések inspirálója, vagy éppen folyománya, így a téma tárgyalásához mégiscsak szervesen hozzátartozik. Terjedelmi okok miatt el kell tekintenem a külföldi hangtárakkal való összehasonlítástól, ezeket a fent említett szerzők részben már felsorolták.⁶ Ráadásul sajnos kijelenthető, hogy a külföldi nemzeti hangtárak inkább csak felemlegetett, mintsem hatékony példaként szolgáltak a magyar nemzeti hangtár történetében.

E tanulmány nem kíván – a témában valamennyire is jártasak jól tudják: nem is kívánhat – megoldási javaslatokat kínálni a magyar nemzeti hangtár létrehozásához, nem fogja tudni megoldani azt a problémát, amit az elmúlt 110 évben zeneszerzőknek, zenetudósoknak, muzeológusoknak, archiváriusoknak, gyűjteménykezelőknek, lemezgyűjtőknek, de még közéleti szereplőknek sem sikerült. Célja inkább a – minden bizonnyal nem teljeskörű – történeti vizsgálat, a különböző intézmény-tervekből, próbálkozásokból és részeredményekből összeálló folyamat kronológiai és módszertani áttekintése és áttekinthetővé tétele, nem feladva ugyanakkor a reményt, hogy hátha egyszer mégis létrejehet legalább virtuális formában egy olyan gyűjtemény, amelyen keresztül elérhetővé válnak a magyar hangemlékek.

---

5 „Hungarian National Sound Archives (?). Past, Present and Future – Efforts, Problems and Plans.” Előadás az International Association of Sound and Audiovisual Archives (IASA) 2015. évi párizsi konferenciáján, Bibliothèque National de France, 2015. szeptember 27. Összefoglalóját ld. az IASA honlapján: <http://2015.iasa-web.org/en/node/28>; „Katalógustól katalógusig. Konceptiók a magyar nemzeti hangtár létrehozásáról (1928–1993)”. Előadás az MTA BTK Médiatudományi Kutatócsoport „Zene és média, média és történelem” című konferenciáján, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2016. december 9.; „Katalógustól katalógusig: Konceptiók a magyar nemzeti hangtár létrehozásáról.” Előadás a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság „Hivatásosok és műkedvelők” című tudományos konferenciáján, Budapest, MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2017. október 14.

6 Csak néhány igen korai példát megemlítve: 1899. április 27-én alakult meg Bécsben a ma is létező Phonogramm-Archiv-Kommission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Az 1900 szeptemberében létrehozott Berliner Phonogramm-Archiv ma a berlini Néprajzi Múzeum része. A londoni székhelyű The Gramophone Company már 1905-től kezdődően rendszeresen átadott kiadványainak nyomómatricáiból a British Museum gyűjteményének (a lemezek ma a British Library állományához tartoznak). Párizsban 1911. június 3-án kezdte meg működését az Archives de la Parole, melynek gyűjteménye ma a Bibliothèque National de France-hoz tartozik.

1. 1908–1946

1.1. Első kísérletek

Magyarország nemzetközi viszonylatban is igen hamar bekapcsolódott a hangfelvétel-történet eseményeibe. Közismert, hogy a fonográfot – melyről rendszeresen és naprakészen tudósított a *Vasárnapi Ujság*⁷ – már 1896-ban tudományos céllal használta Vikár Béla.⁸ Az első gramofonlemez-felvételek 1899-ben készültek Budapesten,⁹ s 1908-ban alakult meg az első önálló magyar hanglemezcég.¹⁰

A magyar hangfelvételek gyűjtésének ötlete először ugyanebben az évben merült fel. Kereszty István 1908-ban a *Magyar Könyvszemle* hasábjain publikált cikket egy létesítendő önálló magyar zenei gyűjteményről.¹¹ A gyűjtemény feladatai között a fonogram-felvételek beszerzését is felsorolta:

Hogy ez mennyire fontos és sürgős, azt aligha kell bizonyíthatnom; nem megbecsülhetetlen vívmány-e, hogy egy Blaháné énekét, Hubay vagy Vecsey hegedülését, Dohnányi, Juhász Aladár, Mérő Jolán, Szendy zongorajátékát a maguk teljes művészi magaslatán át-éreztetjük a jövő századok nemzedékeivel? Mit nem adnánk érte, ha Beethoven vagy Liszt előadó művészi nagyságát ilyen módon közvetítve élvezhetnők!¹²

Kereszty írásából nem derül ki, hogy az elképzelt gyűjtemény számára készített egyedi hangfelvételekre, vagy kereskedelmi forgalomba hozott fonográfhengerekre gondolt, sürgetéséből azonban – „ilyeneket azonban előbb még be kell szerezni” – nyilvánvaló, hogy a Nemzeti Múzeum ekkor még nem rendelkezett semmilyen hangzó dokumentummal. Kereszty István a cikkében közzétett felvételeit – melyek között csak egy volt a fonogramok gyűjtése – a lap szerkesztősége írásban, a közleményhez fűzött végjegyzetben vetette bíráló alá.¹³

Az 1910-es években a magyar beszélőgép- és gramofonlemez-szakma első hivatalos folyóirata, a *Zenekereskedelmi Közlöny* többször is foglalkozott a hangzó források összegyűjtésének témájával, elsősorban külföldi példák nyomán. 1911 nyarán hírt közölt a Ferdinand Brunot által a bécsi Phonogrammarchiv mintájára a párizsi

7 A *Vasárnapi Ujság* már 1878-ban beszámolt a fonográfrol, ld. N. N.: „A phonograph”, *Vasárnapi Ujság* XXV/12. (1878. március 24.), 190–191. A Párizsban Puskás Tivadar által bemutatott tökéletesített fonográf első részletes magyar leírását szintén a *Vasárnapi Ujság*ban találjuk, ld. H. P.: „Edison és fonográfja”, *Vasárnapi Ujság* XXXVI/48. (1889. december 1.), 783–784.

8 Vikár Béla 1896-ban kezdett gyűjtéseiről ld. Sebő Ferenc: *Vikár Béla népzenei gyűjteménye*. Budapest: Hagyományok Háza, Néprajzi Múzeum, 2006

9 Ld. Szabó Ferenc János: „At the very beginning: The first Hungarian operatic recordings on the Gramophon label between 1902 and 1905”. In: Pekka Gronow–Christiane Hofer (szerk.): *The Lindström Project*, 4. Wien: GHT, 2012, 51–60.

10 Az Első Magyar Hanglemezcégéről ld. legújabban: Simon Géza Gábor: „Az Első Magyar Hanglemezcég vázlatos története”. In: uő: „Szösszenetek” a jazz- és a hanglemeztörténetből. Budapest: Gramofon Könyvek, 2016, 278–288.

11 Kereszty István: „A zene irodalma a könyvtárban”, *Magyar Könyvszemle. Új folyam* XVI. (1908) 319–341.

12 Uott, 332.

13 Uott, 341. A bírálóban nem esik szó a fonogramokról.

Sorbonne-on alapított, nyelvtudományi és fonetikai fókuszú hangfelvétel-gyűjteményről (Archives de la Parole),¹⁴ 1913 nyarán pedig arról tudósít, hogy Geoffrey O'Hara (1882–1967) zeneszerző és katonakarmester felkérést kapott az amerikai kormánytól egy amerikai zenei hangfelvétel-archívum létrehozására, melyben az indiánok énekét kívánták megőrizni.¹⁵

Bár a *Zenekereskedelmi Közlöny* ismeretlen cikkírója már 1911-ben megemlíti, hogy Magyarországon is érdemes volna hangtárat alapítani,¹⁶ s egy évvel később ugyanezen lap azt állítja, hogy illetékes körök már régóta foglalkoznak is a hangarchívum gondolatával,¹⁷ Lovászy Károly még az első világháború kitörését megelőző hetekben is csak arról számolhat be, hogy a bécsi Phonogrammarchiv elkészítette az első magyar hangfelvételeit.¹⁸ Lovászy cikkében Balassa Józsefnek Bíró Lajos Ányos *Magyarische Sprach- und Gesangaufnahmen* című kötetéről¹⁹ a *Magyar Nyelvőr*-ben megjelent recenzióját²⁰ szemlélte. A recenzióból kiderül, hogy a Keleti Nyelvek Császári-királyi Akadémiájának²¹ fonetikai laboratóriuma nemcsak megszerezte a magyar vonatkozású bécsi felvételeket, de folytatni is kívánja a hangfelvétel-készítést, „hogy idővel minden magyar nyelvjárósterületről legyen néhány felvételünk.”²² Látható, hogy szakmai körökben már ekkor felmerült a későbbi Pátia-sorozat ötlete, azonban az első világháború kitörése minden ilyen tervet felülírt.

Mégis úgy tűnik, hogy a fonogramok továbbra is jelen voltak a Nemzeti Múzeum Zenei Gyűjteményével kapcsolatos gondolatokban. 1916-ban Haraszi Emil

14 N. N.: „Hang-muzeum.” *Zenekereskedelmi Közlöny* I/5. (1911. július 1.), 10. – Az Archives de la Parole gyűjteménye jelenleg a Bibliothèque Nationale de France audiovizuális gyűjteményéhez tartozik, a hangfelvételek egy része elérhető a Gallica adatbázisban, tematikus csoportosításban, ld. <https://gallica.bnf.fr/html/und/enregistrements-sonores/archives-de-la-parole-ferdinand-brunot-1911-1914> (utolsó hozzáférés: 2018. október 6.)

15 N. N.: „Indian zenefonogramm-Archívum”, *Zenekereskedelmi Közlöny* III/7. (1913. július 1.), 12. – Geoffrey O'Hara fonográfval gyűjtött navajo indiánok között 1914-ben, azonban az első világháború alatt más pozíciót kapott. Ld. https://en.wikipedia.org/wiki/Geoffrey,_O%27Hara (utolsó hozzáférés: 2018. október 6.)

16 „Igazán kedves és mindenekfölött fontos jelentőséggel bíró gondolat volna nálunk is meghonosítani ezt a hangemléktárt.” N. N.: „Hang-muzeum”, *Zenekereskedelmi Közlöny* I/5. (1911. július 1.), 10.

17 „Nálunk Magyarországon illetékes körök régóta foglalkoznak ilyen [gramofon] archívum felállításával, azonban mindeddig e tárgyban komoly lépéseket nem tettek.” N. N.: „A párisi gramofon archívum”, *Zenekereskedelmi Közlöny* II/11. (1912. november 1.), 7.

18 Lovászy Károly: „A gramofon a nyelvtudomány szolgálatában. Népnyelvi és irodalomtörténeti felvételek”, *Zenekereskedelmi Közlöny* IV/7. (1914. július 1.), 11–12.

19 Ludwig Anian Bíró: *Magyarische Sprach- und Gesangaufnahmen*. Wien: Hölder, 1913 (Mitteilungen des Phonogrammarchivs), 31.

20 Balassa József: „Magyar fonogramm-felvételek”, *Magyar Nyelvőr* XLIII/6. (1914. június), 272–273.

21 Az 1754-ben Bécsben létrehozott Keleti Nyelvek Császári-királyi Akadémiájáról (rövidebb és ismeretesebb nevén: Keleti Akadémia) ld. Tefner Zoltán: „Hogyan tanítottak nyelvet a bécsi Keleti Akadémián?” In: Háda Béla–Ligeti Dávid–Majoros István–Maruzsa Zoltán–Merényi Krisztina (szerk.): *Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves*. Budapest: ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 2010, 631–642.

22 Balassa: *Magyar fonogramm-felvételek, 272–273.*, ide: 273. Idézi: Lovászy: *A gramofon a nyelvtudomány szolgálatában, 11–12.*, ide: 12.

intézett memorandumot Jankovich Béla kultuszminiszterhez „Országos Zenei Könyvtár és Gyűjtemény” sürgetésével.²³ Beadványa alapján a gyűjtemény a Nemzeti Múzeum (és nem annak könyvtára) szervezetében működött volna, négy osztályban (Könyvtár, Kézirattár, Hangszergyűjtemény és Ereklejosztály), melyek közül a Hangszergyűjteményben kaptak volna helyet a Nemzeti Múzeum Néprajzi gyűjteményének fonogramjai.²⁴ Harasztit megbízták a terv részletesebb kidolgozásával, s 1918-as keltezésű új beadványában már személyi javaslatokkal is élt: az újonnan létesítendő osztályba kívánta áthelyeztetni az akkor még a Néprajzi Osztályon szolgálatot teljesítő Bartók Bélát és Lajtha Lászlót.²⁵

A Nemzeti Múzeum Néprajzi gyűjteményében tárolt fonogramok – Vikár, Bartók és Kodály felvételei – a Nemzeti Múzeum 1929-ben megalakult Zenetörténeti Osztálya keretén belül néhány évig névleg valóban a zenei gyűjteményhez tartoztak. Isoz Kálmán, a Zenei Gyűjtemény vezetője éppen ezért 1929 decemberében levelet intézett Hóman Bálinthoz, a Múzeum akkori főigazgatójához, melyben az önkéntes munkát végző Lajtha László nyugalmazott múzeumi igazgatóőr hivatalos alkalmazását kérvényezte.²⁶ Indoklása szerint „az új osztály figyelmét immár a Néprajzi Osztály anyagaira is ki kell terjeszteni, feltétlenül célszerű volna, hogy az ott található különleges szakismeretet kívánó anyagok gondozását – az egzotikus hangszerek lajstromozását, a fonográfhengerek feldolgozását, népi dallamaink további gyűjtését – hozzáértő személy végezze el.”²⁷

Kelemen Éva kutatásai alapján tudjuk, hogy Lajtha László 1930 februárjától fizetés nélküli munkatársként heti három délelőttöt töltött a múzeumban és rendszeresen publikált is a gyűjteménnyel kapcsolatban.²⁸ Az intézmény 1934-es átalakításakor a fonogramgyűjtemény visszakerült a Néprajzi Gyűjteménybe, ahol továbbra is Lajtha László foglalkozott vele.²⁹

1.2. A technikai feltételek javulásának hatásai

A hangrögzítés és -továbbítás technikai feltételei a húszas évek közepén gyökeres változáson mentek keresztül, több új médiatörténeti jelenséget hozva magukkal. A mikrofonnak a hangrögzítésben való alkalmazása lehetővé tette a jobb hangminőséget produkáló elektromos hangfelvételi eljárást, valamint új médiumként megjelent a rádiózás – Magyarországon mindkettőre 1925-ben került sor.³⁰

23 Kelemen Éva: „A nemzet nagyjainak emlékét ébrentartani a legszebb és legfontosabb feladatok egyike”. A Magyar Nemzeti Múzeum Zenetörténeti Osztálya (1929–1934)”. In: Boka László (szerk.): *Az identitás forrásai. Hangok, szövegek, gyűjtemények*. Budapest: OSZK, Gondolat, 2012 (Bibliotheca Scientiae & Artis), 73–89., ide: 74.

24 Isoz Kálmán: „A Nemzeti Múzeum Zenei gyűjteményeinek kialakulása”, *Magyar Könyvszemle* (1928), 20.

25 Uott, 21.

26 A levél fakszimiléjét ld. Kelemen: i. m., 81.

27 Uott, 81.

28 Uott, 82.

29 Uott, 85.

30 A Magyar Rádió első adása 1925. december 1-jén hangzott el, ld. Gergely András: „A Magyar Rádió megalakulása és első évei”. In: Frank Tibor (szerk.): *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből, 1925–*

A hangfelvételek minőségének javulása jelentős zenei vonatkozású projekteket is lehetővé tett. Bár csak közvetve tartozik a nemzeti hangtár történetéhez, a későbbi események megértéséhez érdemes megemlíteni, hogy 1928-ban a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium iskolán kívüli népművelési ügyosztálya magyar zenét tartalmazó gramofonlemez-sorozatot rendelt a His Master's Voice lemezcégtől.³¹ „A magyar zene védelme érdekében” végrehajtott akcióról Lajtha László a Magyar Néprajzi Társaság 1929. május 23-i közgyűlésén tartott felolvasást, mely a *Muzsika* 1929-es évfolyamában nyomtatásban is megjelent.³² A lemezszorozat még csak a magyar zenei múlt kincseinek megőrzését tűzte ki célul, azonban első alkalommal hangzó és szervezett formában, tudományos háttérrel előkészítve. A felvételek elkészítése során Lajtha László és Kodály Zoltán zeneszerzőként és a sorozat szerkesztőbizottságának tagjaként, míg Bartók Béla zeneszerzőként és előadóművészként is közreműködött, s ez – Bartók és Lajtha esetében – későbbi, a nemzeti hangtárral kapcsolatos tevékenységüket is befolyásolta.

1.3. Lemeztár az Operaházban (1930)

1930-ban merült fel komolyabban az első magyarországi hangfelvétel-gyűjtemény ötlete, igaz, ez még nem minősült teljes körű gyűjteménynek, csak intézményi hangarchívumnak. Radnai Miklós, a Magyar Királyi Operaház igazgatója 1930-ban hozta létre az Operaház Múzeumát, a mai operaházi archívum (Emléktár) elődjét.³³ Az Operaház Múzeumának keretén belül egy külön osztályt tervezett kialakítani, amely a dalszínház egykori művészeinek hangfelvételeit gyűjtötte volna össze, s a még aktív, de hangfelvétellel nem rendelkező énekesekkel gramofonfelvételeket készített volna.³⁴ Utóbbi azért is lett volna nagy jelentőségű, mert ekkoriban Magyarországon nem volt önálló magyar hanglemezcég. A múzeum 1930. október 19-én meg is nyílt, ugyanakkor nem egyértelmű, hogy a hanglemeztár is létrejött-e, ugyanis sem hangfelvételek, sem más dokumentáció nem maradt fenn belőle.

1.4. Népszövetség (1931)

A nemzeti hangtárak létrehozásának gondolata 1931-ben a Népszövetség Szellemi Együttműködési Bizottságának (Commission Internationale de Coopération Intellectuelle) genfi ülésén, pontosabban annak folyamányaként immár nemzet-

---

1945. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1975, 11–48., ide: 11. Az elektromos hangfelvételi eljárásról és annak hanglemeztörténeti hatásáról ld. Pekka Gronow–Ilpo Saunio: „The Microphone and Gramophone Fever”. In: uők: *An International History of the Recording Industry*. London, New York: Cassell, 1999, 36–56.

31 A hangfelvételek 1928 decemberében készültek el, ld. Alan Kelly: *The Gramophone Company Limited. His Master's Voice. The Central European Catalogue, 1899 to 1929. A Complete Numerical Catalogue of Central European Gramophone Recordings made from 1899 to 1929 in Prague, Budapest, Bucarest, Sofia, Zagreb and elsewhere by The Gramophone Company Ltd.* CD-ROM, a szerző kiadása, 2000.

32 Lajtha László: „A Kultuszminisztérium gramofonakciója”, *Muzsika* I/5. (1929. május), 26–29.

33 Karczag Márton: „Egy korszakos igazgató”. In: Karczag Márton–Szabó Ferenc János: *Megfelelő ember a megfelelő helyen. Radnai Miklós, zeneszerző és igazgató*. Budapest: Magyar Állami Operaház, 2017, 63–168. Ide: 118.

34 N. N.: „A Himnusz kézírata [...]”, *8 Órai Ujság* XVI/209. (1930. szeptember 14.), 2.

közi fórumon is felmerült. Szerencsés egybeesés, hogy éppen ettől az üléstől kezdve volt tagja a bizottságnak Bartók Béla, akit a zenei témák előremozdítása érdekében hívott meg az ülésen elnöklő Jules Destrée belga politikus.³⁵ Bartók 1931. július 5-én érkezett Genfbe, s 7-ére kellett leadnia a saját zenei témájú javaslatát.³⁶ Július 13-án kelt levelében részletesen – és élvezetes stílusban – számolt be a genfi eseményekről. Itt így foglalta össze javaslatát:

Magyaráztam [a bizottság tagjainak], hogy csak olyat tudnék indítványozni, aminek megvalósítása sok pénzbe kerülne; azt mondták, az mindegy. Na jó, hát akkor este megfogalmaztam valamit (grammofón-felvételekre vonatkozólag), ezt másnap – németül – felolvastam. Čapeknek is volt valami hasonló indítványa, így aztán ezt egyszerre tárgyaltuk. Albizottság alakult, megfogalmazott egy határozatot, ami persze távol áll az eredetitől, praktikus haszna nincs, de viszont pénzt sem kíván. [...] Hát az aztán bizonyos, hogy ebben a Comitében tettelegességre nem fog sor kerülni.³⁷

Karel Čapek és Bartók Béla felvetései azonban csak látszólag kerültek az irattárak mélyére. Bár egyikük sem elsősorban intézményes nemzeti hangtár létrehozásáról beszélt, javaslataikat mégis érdemes ismertetni, hiszen az ekkor elhangzottak alapvetően befolyásolták a következő másfél évtized magyar nemzeti hangtárral kapcsolatos felvetéseit. Az ülésről készült beszámolókból mindkettejük felszólalása – legalább tömörített formában – megismerhető. Čapek négy pontba szedett expozéjában³⁸ tulajdonképpen a különböző népek kultúrájának megismerhetővé tételét szorgalmazta, s erre szerinte a zene és az ének kínálja a legalkalmasabb módszert. Véleménye szerint 1931-re a gramofonlemez és a rádió elterjedtsége okán a gépzene már szerves részévé vált a mindennapi életnek. Ugyanakkor bár százával és ezrével léteztek ekkor távol-keleti – kínai, maláj, indiai stb. – lemezek, azok nagy részét nem forgalmazták Európában. Sőt még a lemezek jegyzékei sem jutottak el Európába, de ha el is jutottak volna, a nyelvtudás és az írásjelek ismerete nélkül az európai érdeklődők nem tudták volna elolvasni azokat. Ez persze nemcsak az egzotikus országok gramofonpiacára volt érvényes: „több ezer spanyol, török, magyar, francia, angol stb. lemez van, melyeket csak e népek számára sokszorosítanak, olyannyira, hogy a többi országban ezekhez nem lehet hozzáférni, a jegyzékhöz sem, csak olyan nehézségek legyőzése árán, melyek nem kisebbek, mintha az ember szíami vagy koreai zenei dokumentumokat akarna megszerezni.”³⁹ – írta Čapek.

35 ifj. Bartók Béla: *Bartók Béla műhelyében*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982, 200.; Tallián Tibor: *Bartók Béla*. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2016, 270. A genfi ülésen készült egyik fotó reprodukciója a kötet 274–275. oldalán látható.

36 Bartók Béla levele édesanyjához, Genf, 1931. július 6. In: ifj. Bartók Béla (szerk.): *Bartók Béla családi levelei*. Budapest: Zeneműkiadó, 1981, 509. A kötetre a továbbiakban a „BBCSL” rövidítéssel hivatkozom.

37 Bartók Béla levele édesanyjához, Mondsee, 1931. július 13. In: BBCSL, 512.

38 *Société des Nations. Commission Internationale de Coopération Intellectuelle. Comité Permanent des Lettres et des Arts. Propositions de M. Karel Capek, Membre du Comité permanent des Lettres et des Arts*. A gépirat másolatban megtekinthető az MTA BTK ZTI Bartók Archívumában.

39 A gépirat 1. oldalán. Az idézetet Peternák Anna fordításában közlöm.

Čapek javaslatának lényege, hogy az Állandó Bölcsészettudományi és Művészeti Bizottság (Comité Permanent des Lettres et des Arts) külföldi zenészek és szakértők bevonásával hozzon létre egy nemzetközi hanglemezkatalógus-periodikumot, mely rendszeres időközönként beszámol a különböző népek legjobb zenei hangfelvételeiről, nemcsak a zenét, de a hangfelvételeket is jellemezve. Három fő csoportra osztotta be a listázandó zenei felvételeket: (a) művészi zene, „hogy megvilágítsa számunkra a[z adott nép] művészi alkotómunkáját”, (b) populáris művészi zene, „mely jellemzi egy-egy nép karakterét és ízlését”, valamint (c) tradicionális népzene, azaz folklór, vallási énekek, egyes társadalmi csoportok dalai. Javasolta továbbá, hogy a Bizottság járjon közbe a nemzeti rádióadó társaságoknál, hogy azok sokkal nagyobb mértékben sugározzák programjukban ezeket a kiválasztott zenéket, ezáltal hozzájárulva ahhoz, hogy a különböző emberek és kultúrák jobban megértsék egymást.

Bartók a javaslatában⁴⁰ gyakorlatias hozzáállásáról tett tanúbizonyságot. Először bírálta a hanglemezkialdó cégeket, amiért azokat elsődlegesen kereskedelmi célok vezérik, s kevés figyelmet fordítanak a művészet megőrzésének felelősségére. Zeneszerzői tapasztalataiból – melyek ekkor már a hírhedt „Adagio barbaro” esetét is magukba foglalták⁴¹ – kiindulva elsőként azzal érvelt, hogy a notáció nem tudja maradéktalanul rögzíteni a zeneszerző gondolatait, ezeket csak mechanikai eljárással, azaz a hangrögzítés segítségével lehet szinte tökéletes pontossággal megismertetni az utókorral. Ugyanakkor a gramofontársaságok csak nagy zeneszerzők műveit veszik fel, amelyeknek kiadása rentábilisnak bizonyulhat. Bartók tehát a legfontosabb feladatnak azt tartotta, hogy az élő zeneszerzők műveit a szerző előadásában, vagy a szerző felügyelete alatt vegyék hanglemezzre. Második helyen említi a régi nagy zeneszerzők műveiből készült felvételek folytatását, elismert és szakavatott előadók interpretációjában.⁴² Harmadik pontként a Karel Čapek által felvetett további műveket említette. A két javaslatot összevetve felhívta ugyanakkor a figyelmet a pseudo-egzoticizmus veszélyére, azaz a népies, arab,

40 Bartók felszólalásának összefoglalását ld. *Les Arts et les Lettres à la Société des Nations*. Paris: Institut International de Coopération Intellectuelle (1931), 27–29. A javaslatot érintőlegesen említi Breuer János: „Egy korai Bartók-lemezről”. In: uő: *Kodály és kora. Válogatott tanulmányok*. Kecskemét: Kodály Intézet, 2002, 120–133., ide: 126.

41 Bartók ekkor már ismerte az 1929. szeptember 12-én a belgiumi Orchestre du Régiment Royale des Guides előadásában, Arthur Prévost vezényletével egy „fatális sajtóhiba” folytán helytelen tempóban rögzített *Allegro barbaro* lemezfelvételét (HMV H16, matr.: CD8783-1/2). Ennek folyományaképpen döntött úgy, hogy műveihez másodpercre pontos időtartam-adatakat ad meg. Ld. Somfai László: *Bartók Béla kompozíciós módszere*. Budapest: Akkord kiadó, 2000, 257. Saját hanglemez-felvétele nem sokkal később, 1929. november 5-én készült (HMV AM2622, matr.: CV727-2), ekkor azonban még nem tudott a belgiumi hanglemezzről.

42 Nem tudjuk, vajon Bartók ismerte-e a Lindström A.-G. 1930-ban – először Parlophon hanglemezen – megjelentetett *2000 Jahre Musik auf der Schallplatte* című, 12 részes lemezsorozatát. Ha igen, akkor ennek a sorozatnak a „folytatására” gondolhatott, ugyanis ebben az ókortól Bachig tartó zenei korszakok legfontosabb műfajai kaptak helyet. A sorozatról ld. Martin Elste–Carsten Schmidt (szerk.): *2000 Jahre Musik auf der Schallplatte*. Wien: Gesellschaft für Historische Tonträger, 2018 (Pekka Gronow–Christiane Hofer–Frank Wonneberg [szerk.]: *Contributions to the History of the Record Industry. Beiträge zur Geschichte der Schallplattenindustrie*, 8.)

japán és más előadók által népszerűvé tett, de európai ízlés szerint komponált egzotikus zenékkal – ezeket gyakorlatilag a mai „világzene” szóval foglalhatjuk össze – kapcsolatos problémára. E zenék rögzítése és terjesztése helyett inkább a tudományos módszerek szerint válogatott, autentikus népzene terjesztését javasolta. Felvetette a lemezkiadók vonatkozásában a kötelestpéldány-szolgáltatást is, valamint azt, hogy hozzanak létre a nemzeti konzervatóriumokban hangtárakat, amelyek pedagógiai céllal gyűjthetnék ezeket a hangfelvételeket. Bartók felvetései nyilvánvalóan tükrözik a saját maga zeneszerzői, előadóművészi és etnomuzikológusi működésének hatását. Az ugyanakkor meglepő, hogy 1931-ben még nem a népzene-tette első helyre, hanem a kortárs és régi műzenét.

Az 1931-es genfi ülést záró határozatok között olvashatjuk, hogy megbízták az Institut International de Coopération Intellectuelle-t, hogy gyűjtsön adatokat a már létező hangfelvétel-gyűjteményekről, s ezt a dokumentációt terjessze a Bizottság szakértői elé.⁴³ A szakértők értekezletére 1931. december 21–22-én került sor Párizsban,⁴⁴ Paul Grünebaum-Ballin francia kormányjogász elnöklete alatt, Georg Schünemann német zenetörténész, a berlini Zeneművészeti Főiskola igazgatója, Lajtha László zeneszerző és népzene-tudós, valamint az Institut International de Coopération Intellectuelle részéről Jean-André Belime-Coeuroy zenetörténész, Attilio Rossi és Jean-Daniel de Montenach titkárok részvételével. Minden bizonynyal Bartók javaslatára kerülhetett a bizottságba Lajtha László, aki ekkor a Nemzeti Múzeum Néprajzi Gyűjteményében dolgozott a népzenei fonográf-felvételekkel.

Az ülésen először összefoglalták a világ különböző országainak hangzó gyűjteményeiről elérhető adatokat.⁴⁵ Az ezután megkezdett, Čapek és főleg Bartók javaslatait megvitató beszélgetés során Lajtha végig Bartók Béla fent ismertetett szempontjait próbálta érvényre juttatni.⁴⁶ A vita egy pontján Paul Grunebaum-Ballin felvetette, hogy az 1931-ig már elkészült hangfelvételek óriási mennyisége okán egy – Čapek által javasolt – központi katalógus helyett inkább a meglévő katalógusok katalógusát kellene összeállítani. Ez a bibliográfia valamelyest módosította volna Čapek felvetését, de mégis ahhoz állt volna közelebb, s megvalósításának terve az 1970-es évek után több alkalommal is újra felmerült.⁴⁷ Grunebaum-Ballin

43 *Les Arts et les Lettres à la Société des Nations*. Paris: Institut International de Coopération Intellectuelle (1931), 48.

44 Az értekezlet jegyzőkönyvét ld. Société des Nations–Institut International de Coopération Intellectuelle. Procès-Verbal de la Réunion du Comité d'experts pour la Musique Enregistrée (21–22 décembre 1931). A gépirat megtekinthető az MTA BTK ZTI Bartók Archívumában (a továbbiakban: Société des Nations Jegyzőkönyv)

45 Lajtha széles látóköréről tanúskodik, hogy Magyarország mellett Ausztria, Chile, Görögország, Jáva, Norvégia, Lengyelország és a Szovjetunió, illetve részben Bulgária, Olaszország, Románia és az Egyesült Államok gyűjteményeiről ő referált.

46 Société des Nations Jegyzőkönyv, 9., 10.

47 Ld. Michael H. Gray–Gerald D. Gibson–Daniel Allen: *Bibliography of Discographies*, 3 Vols. New York: Bowker, 1977–1983), továbbá az IASA Discography Committee jelenleg is futó „International Bibliography of Discographies: A Worldwide Collaborative Project” elnevezésű kezdeményezését: <http://www.iasa-web.org/international-bibliography-discographies-worldwide-collaborative-project>

ugyanakkor még tovább lépett, és felvetette, hogy még fontosabb lenne minden országban létrehozni a nemzeti hangtárat. Lajtha László rögtön megállapította: nincs olyan ország, ahol teljes körű nemzeti hangtár működjön. „A jelenlegi lemez- és hengergyűjtemények vagy pusztán tudományos elvek szerint, vagy a folklór szempontjai szerint lettek megalkotva.”⁴⁸ A vita a továbbiakban két párhuzamos vonalon zajlott, egyrészt a katalógus szempontjait, másrészt pedig a nemzeti hangtárak feladatát, gyűjtőkörét, szerzői jogi kérdéseket, sőt az elnevezését és a nemzetközi kulturális politikában betöltött szerepét is tárgyalták. Lajtha a katalógus összeállítását tekintette elsődleges feladatnak, s a jegyzék alapján látta lehetségesnek a nemzeti hangtár létrehozását⁴⁹ – szemben Grunebaum-Ballinnal, aki viszont a hangtárak életre hívását tartotta sürgősebbnek.

A vitában számos érdekes szempont merült fel a hangtárakkal kapcsolatban. Grunebaum-Ballin a beszélgetés elején a gyűjtőkörre vonatkozóan négy fő csoportot nevezett meg: (1) zene (hanglemezek, fonográfhengerek), (2) folklór, dialektusok (tartalom és országok szerint osztályozva), (3) az élő nyelvek oktatásához szükséges lemezek, (4) kortárs történelem (híres emberek hangja).⁵⁰ Komoly vitát eredményezett a korabeli populáris zenei lemezek kérdésének felvetése, melyek ekkor még többnyire nem tűntek a tudományos szempontok szerint megőrzésre érdemesnek. Lajtha László e kérdésben ugyanakkor a teljes körű kötelespéldányrendszer mellett érvelt.⁵¹ S már ekkor felmerült az audiovizuális dokumentumok, az oktatáshoz felhasználható filmek gyűjtése is.⁵² A nemzeti hangtár és az oktatás szoros kapcsolatának ötletével Lajtha is egyetértett, szerinte a hangtárnak pedagógiai célokat is kell szolgálnia, a fonográfot használni kellene az oktatásban,⁵³ s – nyilván az 1928. decemberi HMV-felvételekre célozva – megjegyezte, hogy Magyarországon ennek kidolgozását az illetékes minisztérium már meg is kezdte.⁵⁴ Végül Georg Schünemann vetett fel még egy igen érdekes kérdést: ha csak a kultúra megőrzése a nemzeti hangtár célja, akkor a zajfelvételek, a mesterségesen létrehozott zörejek kiesnek a gyűjtőkörből.⁵⁵ Ennek részletes tárgyalására már nem tért ki a bizottság. Az ülés második napján pedig már csak a konkrét javaslatok szövegbe öntésével foglalkoztak.⁵⁶

Az ülés eredményéről, ha röviden is, de beszámolt a budapesti sajtó. Tamás Ernő a Kossuth-hangfelvétel apropóján írt riportjában említést tett a párizsi értekezletről, arról, hogy a Népszövetség „kéri a kormányokat, hogy gramofonlemezre vétesse föl államférfiak, írók, nagy színészek hangját, zeneművészek előadását, nagyjelentőségű beszédeket vagy azok részleteit, amelyeknek megörökítését az

---

48 Sociétés des Nations Jegyzőkönyv, 10. Az idézetet Peternák Anna fordítása alapján közlöm.

49 Uott, 12.

50 Uott, 8.

51 Uott, 13.

52 Uott, 14–15.

53 Uott, 16.

54 Uott, 18.

55 Uott

56 A javaslatokat a jegyzőkönyv sajnos nem tartalmazza.

utókor számára érdemesnek tartja. Ugyanígy a néprajzi és népköltészeti anyag hanglemezre gyűjtését is sürgeti. A Szellemi Együttműködés párizsi szerve fölveti azt a tervet, hogy a nemzetek a hanglemezek egy-egy példányát aztán cseréljék ki egymás közt, hogy a csereviszony révén az európai nemzetek hanglemez-múzeumi ezekkel egyaránt rendelkezessenek.”⁵⁷

1.5. Bartók Béla kezdeményezései (1935–1937)

Bartók számára a hangzó gyűjtemények ügye a harmincas évek második felében is aktuális maradt, erről tanúskodik egy-egy, népzenei hangfelvételek elkészítésével és megőrzésével kapcsolatos beadványa és tervezete 1935-ből, illetve 1936-ból. Feltűnhet, hogy ezeket 1931-es álláspontjához képest néhány évvel később szűkebb területre korlátozza, a kortárs zene és a régebbi korok klasszikus zenéje ezúttal már nem szerepel a hangrögzítéssel, hangarchívummal kapcsolatos tervei között.

A klasszikus zene elhagyásának okát több tényező együttes hatásában kell keresnünk. Bartók minden bizonnyal ismerte a Lajtha részvételével lezajlott 1931. decemberi népszövetségi értekezlet részleteit.⁵⁸ Itt Bartók eredeti, három – népi, historikus és kortárs zene – pilléren nyugvó javaslatából Belime-Coueroy a népzene-t a Commission Internationale des Arts Populaires hatálya alá sorolta, a historikus felvételeknél pedig inkább egy jegyzék elkészítését tartotta lehetségesnek; egyedül a kortárs zene felvétele mellett érvelt.⁵⁹ Bartók tehát azt láthatta, hogy az általa is ismert – és még így sem túl nagy lelkesedéssel emlegetett⁶⁰ – bizottságban egyedül a népzene nincs képviselve. 1934 februárjában Bukarestben koncertezett, és alkalma nyílt megismerni a Constantin Brăiloiu által vezetett román népzene-kutatás eredményeit.⁶¹ Ezek olyan mély benyomást tettek rá, hogy mindkét tervezetében modellként hivatkozik rájuk. Ismert továbbá, hogy Bartók 1934 nyarától már nem a Zeneakadémián tanított, hanem a Magyar Tudományos Akadémián dolgozott a népzenei gyűjtések kiadásának előkészítésén.⁶² Munkahelye révén tehát a népzenei témájú hangarchiválásban érezhette leginkább lehetségesnek a közreműködését.

Gömbös Gyula miniszterelnöknek szánt, 1935. május 20-án kelt javaslatának fogalmazványában⁶³ egy 10-12 kétoldalú gramofonlemezről álló, autentikus parasztzenei felvételeket tartalmazó sorozathoz kért támogatást. Bukaresti tapasztala-

57 Tamás Ernő: „Európai mozgalom az emberi hang megőrkítésére”, *Pesti Hírlap* LV/69. (1933. március 25), 32.

58 A gépiratos jegyzőkönyv Bartók hagyatékában maradt fenn.

59 Société des Nations Jegyzőkönyv, 9.

60 Bartók Béla levele édesanyjához, Genf, 1931. július 9. In: BBCSL 510.

61 Somfai László: „Magyar népzenei hanglemezek Bartók Béla lejegyzéseivel”. In: Sebő Ferenc (szerk.): *Patria, Magyar néprajzi felvételek 1937–1942, A felvételek története és a kiadás dokumentumai*. Budapest: Hagyományok Háza, 2010, 13–34., ide: 13. Somfai tanulmánya eredetileg a Hungaroton *Magyar népzenei hanglemezek Bartók Béla lejegyzéseivel* című (1981 Bartók Centenárium, LPX 18058-60) kiadványának kísérfüzetében jelent meg.

62 ifj. Bartók Béla: *Bartók Béla műhelyében*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982, 213.

63 MTA BTK ZTI Bartók Archívum, Budapest, BA-N: 6349. A dokumentum részleteit Somfai László közölte a Hungaroton *Magyar népzenei hanglemezek Bartók Béla lejegyzéseivel* c. tanulmányában. Első tel-

lataira hivatkozva felemlegette, hogy míg a románok 1925 és 1935 között 8000-re növelték népzenei fonogramjaik számát és 1934-ben gramofonlemez-gyűjteményt is létesítettek parasztzene-felvételekből, „a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályában jelenleg valamivel kevesebb, mint 2000 magyar fonográf-henger-felvétel van” és „egyetlen egy gramofonfelvételünk sincs parasztzenével, paraszti előadásban.” Bartók Lajthát javasolta a sürgős feladat elvégzésére: „Az egész akció lebonyolítására a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya volna hivatott, annál is inkább, mert az Osztály fonogramgyűjteményének őre kiváló szakember.” Beadványa megközelítő költségvetést is tartalmazott, és – némileg negatív tapasztalatairól árulkodó – meglátása szerint „Fontos csupán annak a kikötése volna, hogy ezt az összeget csakis erre a célra legyen szabad felhasználnia.”

Bár nem a magyar hangtár-ügyhöz tartozik, mégis meg kell említenünk Bartók egyetlen valódi hangarchívum létrehozására irányuló tervezetét. 1936 novemberében Ankarában koncertezett és tartott felolvasásokat, s ekkorra datálható egy népzenei archívum felállításáról szóló írása a török kormány számára.⁶⁴ Elképzelése szerint az archívumnak a népzenei felvételek területén teljes körű tevékenységet kellene végeznie: feladata lenne a felvételek elkészítése és lejegyzése, a felvett anyag rendszerezése és végül közreadása. Az igen részletes tervezetbe a munkatársak száma és pontos feladatköre mellett a beszerzendő berendezések árát tartalmazó költségvetést is beillesztette. Modellként azonban – érthető módon sajnálkozva – nem a Magyar Nemzeti Múzeum fonogramgyűjteményét, hanem ismét a Román Zeneszerzők Szövetségének fonogram-archívumát javasolta, ugyanakkor a gyűjtések megkezdéséhez – erre vonatkozó igény esetén – néhány fiatal magyar szakember bevonását ajánlotta. A távlatokat igen biztatóan így fogalmazta meg: „Mintegy 3 évi munka után az addig gyűjtött és már rendszerezett anyagot ki is lehetne és kellene adni, ha ehhez az anyagi források rendelkezésre állnak.”

Bár Bartók 1935-ös javaslatában nem nevezte meg, de ekkor már nyilvánvalóan a Patria lemezsorozat ideája lebegett a szeme előtt. Az autentikus népzene gramofonlemezen való rögzítésének fontossága mellett így érvelt: „Ezek a dallamok ugyan le vannak jegyezve, bármely tanult énekes megtanulhatja és énekelheti őket, akár most, akár 100 év múlva is. Ami azonban az öreg énekesek kihalásával örökre el fog veszni, az a paraszti előadás, pedig ez lényeges alkotórésze ennek a ritka szép zenei stílusnak, viszont lejegyezhetetlen és utánozhatatlan; egyedüli mód megörögzítésére a gramofonfelvétel.”⁶⁵ A Patria lemezsorozat 1936-ban négy kísérleti hanglemezzel indult el, majd 1937-től – Ortutay Gyula bekapcsolódásá-

---

jes közlését ld. „A magyar népzene megörökítésének fontossága”. In: Lampert Vera (közr.)–Révész Dorrit–Biró Viola (szerk.): *Bartók Béla írásai 4. Írások a népzeneről és a népzeneutatról*. Budapest: Editio Musica Budapest, 2016, 292–293.

64 Először német nyelven közreadva: „Vorschläge für die Errichtung eines Volksmusik-Archivs”, ld. Denijs Dille: „Bartók und die Volksmusik”. In: uő (szerk.): *Documenta Bartókiana, IV*. Budapest: MTA Zene-tudományi Intézet, 1970, 70–128., ide: 124–128. Magyarul ld.: „Javaslatok egy népzenei archívum felállítására”. In: Lampert–Révész–Biró: *Bartók Béla írásai 4.*, 302–306.

65 Lampert–Révész–Biró: *Bartók Béla írásai 4.*, 292.

val – folytatódott.⁶⁶ A hangfelvételek a Magyar Rádió stúdiójában készültek, s – a később szintén a Rádióban dolgozó – Kelen Péter Pál saját lemezcége, a Durium Hanglemez Kereskedelmi Kft. „Patria” márkájú lemezein kerültek a nyilvánosság elé. A népzenei felvételek tudományos háttérét Bartók Béla, Kodály Zoltán és Lajtha László biztosította, Bartók azonban viszonylag hamar, már 1939 májusában – az első hanglemezek kísérőfüzet nélkül való megjelentetése okán Ortutayval történt heves nézeteltérése miatt⁶⁷ – kilépett a bizottságból.

A Patria sorozat nemcsak a bartóki elképzelések első kézzel fogható eredménye volt, hanem a következő két évtized magyar nemzeti hangtár-konceptióinak is alapja lett. A lemezgyártáshoz használt matricáik egy komplett sorozatát letétbe helyezték a Néprajzi Gyűjteményben,⁶⁸ s számos későbbi tervezet erre alapozta volna a magyar nemzeti hangtárat. Tamás Ernő 1938-ban, a Patria sorozat volta-képpen elindulása utáni évben publikált cikkében a „magyar hanglemez-muzeum” megalapozásának első lépését vélte felfedezni az elindult gramofonlemez-sorozatban, illetve a lemezek Néprajzi Múzeumbeli letétében.⁶⁹ Ugyanakkor 1938-ban már látta, hogy „a politikai ellentétek és fordulatok [a népszövetségi] törekvéseknek nem kedveznek és az európai külpolitika izzó hangulata közben elakadt a nemzetközi csereviszony tervének megvalósítása. Némely nemzet azonban ma is érdeklődik a hanglemezgyűjtés iránt, legutóbb Párizsban afelől érdeklődtek, hogy gróf Apponyi Albert hangját megörökítették-e hanglemezen és megszerezhető-e ilyen hanglemez.”⁷⁰

1.7. Lajtha László kezdeményezései (1944–1946)

Bartók Amerikába távozása után a hangzó gyűjtemények terén korábban is tevékeny Lajtha László folytatta a magyar nemzeti hangtár ügyének propagálását. Amellett, hogy a Patria sorozat munkálataiban jelentős részt vállalt,⁷¹ két hangtárral kapcsolatos javaslatot is készített, azonban meglehetősen alkalmatlan időben: az elsővel (Országos Hanglemez és Mozgóképfelvételek Gyűjtemény) 1944. február 29-én, a másodikkal (Magyar Nemzeti Mozgóképfelvételek és Hanglemezgyűjtemény) 1946. január 16-án állt elő. Az 1931. decemberi párizsi ülésre hivatkozva vetette fel a nemzeti hangtár

66 A Patria lemezek történetéről lásd Sebő Ferenc és Somfai László tanulmányait: Sebő Ferenc (szerk.): *Patria. Magyar néprajzi felvételek 1937–1942. A felvételek története és a kiadás dokumentumai*. Budapest: Hagyományok Háza, 2010

67 Bartók tudomására jutott, és a Rózsavölgyi Zeneműboltban saját maga ellenőrizte is, hogy az első lemezek már kereskedelmi forgalomba kerültek a kísérőfüzetek nélkül. Ortutay többször próbálkozott a felelősség elhárításával – először a Bartók-lejegyzések késésére, majd utólag Kelen Péter Pálra hivatkozott –, Bartók végül visszalépett a bizottságban végzett munkától. Ld. Bartók 1939. május 19-én és május 31-én Ortutay Gyulához címzett, jelenleg publikálatlan levélfogalmazványait az MTA BTK ZTI Bartók Archívumában.

68 Később ezek felhasználásával készült el a Patria sorozat teljes digitális kiadása, ld. Sebő (szerk.): *Patria...* 11–12.

69 Tamás Ernő: „Megalapozták a magyar hanglemez-muzeumot”, *Pesti Hírlap* LX/81. (1938. április 10.), 34. 70 Uott

71 Lajtha a Patria sorozat érdekében végzett tevékenységéről ld. Berlász Melinda: „A népzenei hangfelvételekért.” In: uő: *Lajtha László* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984 (Tolnai Gábor [szerk.]: *A múlt magyar tudósa*), 153–176.

létrehozásának ötletét, s a zenei és prózai hangfelvételek mellett – a népszövetségi ülésen elhangzottakhoz igazodva, de Magyarországon elsőként – a filmek gyűjtését is megemlítette.⁷² E témában indoklása széles látókörre vall:

időszerűvé lett a film rendszeres gyűjtése is, tekintettel arra, hogy a hangossá vált filmmel a film nemcsak vizuálisan, de auditívan is autentikussá vált. Magyar vonatkozásban ugyan a néma film egyszerű vizualitása is nélkülözhetetlen, mert sok az élő népszokás, néptánc, amely másképpen hiteles formában nem örökíthető meg.⁷³

Indoklásába természetesen a téma aktuálpolitikai vetületeit is beleszötte, kiemelve a cserkészeknek és a leventéknek a filmen megörökített népszokások iránti őszinte érdeklődését. A filmek gyűjtését a Magyar Film Irodával való együttműködés útján képzelte el, további együttműködő partner lett volna a Magyar Rádió. A Patria sorozat utóélete itt is tetten érhető: az intézmény létrehozásához szükséges helyiségként Lajtha a Néprajzi Múzeumot javasolja, „ahol a Rádió hanglemezei máris őriztetnek.”⁷⁴ A népszövetségi ülésen elhangzottakra utal továbbá, hogy az intézmény hatáskörébe „a felvételek irányítása, a témák kiválasztása és a megfelelő tanácsadás, lemez és filmgyűjtés[,] azoknak hitelesítése, a gyűjtemény megőrzése és a külföldi csere életrehevása valamint lebonyolítása” tartozna.⁷⁵ Az Országos Hanglemez és Mozgóképfelvételek Gyűjtemény önálló intézmény volt a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium IV/3 ügyosztályának felügyelete és irányítása alatt,⁷⁶ igazgatóul saját magát javasolta tiszteletdíj mellett,⁷⁷ de a gyakorlatban személyére nézve egyelőre nem állt elő konkrét javaslattal.

A történelem vihara által elsodort javaslatával 1946 januárjában állt elő újra.⁷⁸ Lényeges különbségek nincsenek a két javaslat között, inkább csak az érvelése lett még inkább kidolgozott és aktualizált. Egy prózai és zenei hangfelvételekkel, valamint filmekkel foglalkozó intézmény tervét terjesztette elő, s a feladat látszólagos könnyűségét kihangsúlyozva részletezte, hogy a prózai gyűjtemény alapjai már megvannak – a Patria sorozathoz tartozó népmesegyűjteményt egészítenék ki híres személyeknek a Rádióban őrzött hangfelvételei –, hasonlóképpen a zenei gyűjteményhez, amelynek alapját a népzenei fonogramgyűjtemények és a Patria sorozat hangfelvételei adnák, a történeti filmeket pedig a Magyar Film Iroda tárolja.

72 Lajtha Lászlónak ekkor már volt tapasztalata a hangosfilm-zeneszerzés terén, hiszen első filmzenéje, a *Hortobágy* (rend.: Georg Höllering, 1936) ekkor már majd' egy évtizede elkészült.

73 *Pro memoria, dr. Lajtha László ny. Nemzeti Muzeumi igazgató, Nemzeti Zenedei tanár, zeneszerzőnek az Országos Hanglemez és Mozgóképfelvételek Gyűjtemény felállítására tárgyában előadott elgondolásáról*. Gépirat, 1944. február 29. 2. Lelőhely: MTA BTK Zenetudományi Intézet, Lajtha-hagyaték, MZA-LL-Script 4.001. (a továbbiakban: Lajtha 1944). – Nem deríthető ki egyértelműen, de lehetséges, hogy a feljegyzés címzettje Szinyei Merse Jenő kultuszminiszter, legalábbis erre utal a későbbi beadvány egy megjegyzése.

74 Lajtha 1944, 3.

75 Uott

76 Uott, 4.

77 Uott, 3.

78 [Előterjesztés a Magyar Nemzeti Mozgóképfelvételek és Hanglemeztár ügyében]. Gépirat, 1946. január 16. Lelőhely: MTA BTK Zenetudományi Intézet, Lajtha-hagyaték, MZA-LL-Script 4.043. (A továbbiakban: Lajtha 1946)

Sürgősen elvégzendő feladatként a kortárs zene rögzítését említi:

Tragikus, hogy épp az a Bartók Béla sürgette a nemzeti fonotékák létesítését, akinek műveit az ő személyes interpretációjában, tehát leghitelesebb formában ma alig néhány lemezoldal őrzi számunkra. Meg kell ragadnunk az alkalmat, hogy még itt élnek közöttünk azok az előadóművészek, akik Bartók műveinek előadását még tőle magától tanulták és így hiteles hagyományát képviselhetik. [...] Kodály Zoltán műveiből például alig néhány olyan felvétel készült, mely a szerző-ellenőrizte, hiteles interpretációt képviselheti. Ma még van rá mód, hogy ezt a mulasztást helyrehozzuk.⁷⁹

A filmek gyűjtésének fontosságára irányuló érvelése ismét igazodott az aktuális helyzethez, immár a propagandára helyezve a hangsúlyt:

A filmnél nincs jobb propagandaeszköz: a pár perces jelenet a nép igazi életéből többet tesz és jobban oktat, oktató célzat nélkül is, minden könyvszerű propagandánál. De ennek a propagandának talán lefelé is meglenne a hatása: ha a falu népe látja, hogy művészetét „felülről” értékelik, talán meglássíthatnók a ma oly vészes menekülni-vágyást a faluból s a falusi hagyományoktól.⁸⁰

Fontos szempontként vetette fel az iskolán kívüli népművelési programban való részvételt⁸¹ és sürgette a köteleispéldány-szolgáltatás beindítását is.⁸² A másfél évtizeddel korábbi népszövetségi elvekhez ragaszkodva továbbra is fontosnak tartotta a nemzetközi csereprogramot.⁸³

A Magyar Nemzeti Mozgókép- és Hanglemeztár Lajtha elképzelése szerint önálló intézmény lenne, szoros együttműködésben a Rádióval és a Filmirodával, oly módon, hogy az új intézmény biztosítaná a tudományos háttérrel, míg a Rádió és a Filmiroda készítené az új felvételeket.⁸⁴ Igazgatóul ezúttal is saját magát javasolta, azonban ekkor már munkatársakat is megnevezett: zenei tisztviselőnek dr. Szabolcsi Bencét,⁸⁵ a népmese- és prózai rész vezetésére pedig dr. Ortutay Gyulát, akinek „az ügy iránti lelkesedése semmit sem változott”.⁸⁶

2. 1946–1972

2.1. Magyar Hanglemezgyártó Vállalat és OSZK Zeneműtár

A második világháború utáni intézményi átalakulások következtében két állami, legalább részben hangfelvételek gyűjtésével foglalkozó intézmény is létrejött. 1951. június 1-jén kezdte működését a Magyar Hanglemezgyártó Nemzeti Vállalat

79 Lajtha 1946, 4.

80 Uott, 5.

81 Uott, 6.

82 Uott

83 Uott, 5.

84 Uott

85 Uott, 6.

86 Uott

(MHV), az államosítások idején egyedül maradt Tonalit lemezcég utódaként.⁸⁷ Az állami lemezcégben több korábbi lemezkiadó – az Odeon, a Durium/Pátria lemezcsalád stb. – magyar repertoárja olvadt össze,⁸⁸ szisztematikus archívum létrehozására azonban ekkor még nem került sor. A Hanglemezgyártó Vállalat egykori munkatársainak visszaemlékezései szerint a gyűjtemény rendszerezése csak jóval később, 1970 májusában kezdődött, amikor Dinnyés Józsefnét megbízták az Archívum vezetésével.⁸⁹

A Nemzeti Múzeum szervezetéből 1949-ben önállósodott Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárának gyűjtőkörébe hivatalosan 1952-től kezdve tartoznak bele a magyar vonatkozású hangfelvételek.⁹⁰ Az elvi határozat ugyanakkor nem jelentette a gramofonlemezek gyűjtésének azonnali kezdetét. Vécsey Jenő szakmai beszámolója szerint csak 1956-ban kezdődött el az MHV által készített hanglemezek kötelezpéldány-szolgáltatása az OSZK Zeneműtára részére,⁹¹ ugyanakkor – a realitáshoz még közelebb lépve – valódi állománygyarapodás a hanglemezeken először csak 1958-ban következett be.⁹²

2.2. Magyar Hanglemez Múzeum (1954)

Grexa Gyula és Nyugati László lemezgyűjtők 1954. május 1-jén egy, a Magyar Népköztársaság Népművelési Minisztérium Zenei osztályához benyújtott javaslat keretében felajánlották magángyűjteményeiket egy létesítendő Magyar Hanglemez Múzeum számára.⁹³ Indoklásuk szerint a „Long Play” lemez megjelenése okozta technikai ugrással összefüggésben egyre több régi hanglemezt dobnak ki, ezért „a pótolhatatlan művelődéstörténeti anyag megmentése érdekében meg kellene alapítani a Magyar Hanglemez Múzeumot.” Ennek anyagát két már meglévő pillérre: a magyar énekesek és előadóművészek gramofonfelvételeire, valamint Bartók és Kodály felvételeire építették volna. Vállalták továbbá, hogy biztosítják „a jövő számára minden hanglemezre felvett magyar művész, tudós, közéleti személyiség stb. hangját.” Gyűjteményeik mellett szaktudásukat, magángyűjtői kapcsolatrendszerüket és további kutatómunkájukat is felajánlották. A Minisztérium 1954. szeptember 3-án kelt válaszában⁹⁴ azonban elutasította a javaslatot, arra hivatkozva, hogy a néprajzi hangfelvételeket a nemrég önállósult Néprajzi Múzeum Népzene-tára gyűjti, míg a művészi felvételekből a Rádióknak is nagy és folyamato-

87 Simon Géza Gábor: *Magyar hanglemez-történet*. Budapest: JOKA, 2008), 72.

88 Uott, 70.

89 Székely András, valamint Dinnyés Józsefné szóbeli közlése (2015. augusztus 26., ill. október 30.) alapján.

90 Kelemen Éva: „'Elfeledtetése nemcsak mulasztás, de bűn is volna'. Vécsey Jenő, a magyar zenetudomány fáradhatatlan munkása”, *Magyar Zene* LII/3. (2014. augusztus), 350–367., ide: 362., 37. láb.

91 Vécsey Jenő: „Az Országos Széchényi Könyvtár zenei gyűjteményének fejlődése az elmúlt tizenöt évben”. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1958*. (Budapest: OSZK, 1958), 80–97., ide: 92–93.

92 „Az Országos Széchényi Könyvtár 1958. évi beszámolója”. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1958*, 11–79., ide: 58.

93 Grexa Gyula és Nyugati László beadványának fénymásolatát Gócza Julianna bocsátotta rendelkezésemre.

94 A beadványra érkezett minisztériumi válasz fénymásolatát Gócza Julianna bocsátotta rendelkezésemre.

san bővülő gyűjteménye van,⁹⁵ s amennyiben a gyűjtők meg akarnának válni gyűjteményeiktől, inkább a Rádióknak ajánlják fel azokat. A válasz konklúziója: „Mind ezeket összevetve külön Hanglemez Múzeum felállítását ma még nem tartjuk szükségesnek.”

Nyugati László író lemezgyűjteményéről nincsen közelebbi információnk. Grexa Gyula (1891–1977) neve és gyűjteménye – illetve annak sorsa – viszont annál inkább ismert a lemezekkel foglalkozó szakemberek között. Grexa 1919-től a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárosa volt, 1927-től nyugdíjazásáig gimnáziumi tanárként működött. Emlékét számos publikációja mellett egy egykori növendékei által összeállított kötet is őrzi.⁹⁶ Operaénekesek hangfelvételeire fókuszáló lemezgyűjteménye legendás volt és maradt.⁹⁷ Valószínűleg már 1931-től kezdődően rendszeresen tartott nyilvános gramofonhangversenyeket saját lakásán és meghívás esetén más helyszínen is, ez 1951 után fő bevételi forrása lett.⁹⁸ A közös zenehallgatásokat számos ismert művész is látogatta, többek között Szabó Lőrinc, Osváth Júlia, Udvardy Tibor és Sárdy János.⁹⁹ Szakmai körökben való ismertsége okán Grexa komolyabb, hangfelvételekkel kapcsolatos felkéréseket is kapott. Ő szerkesztette az Operaház énekeseinek archív felvételeit bemutató első gyűjteményes lemezkiadványt,¹⁰⁰ valamint 1971-ben a Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjának felkérésére lektorálta a tervezett 40 vidéki fonotéka számára irányításul készült Alapdiszkográfiát.¹⁰¹

Visszaemlékezése szerint az elutasított beadvány után 1955-ben meghívták a Széchényi Könyvtár Zeneműtárába¹⁰² egy, a nemzeti hangtárral kapcsolatos szakmai beszélgetésre. Első feladatként ekkor egy nemzeti diszkográfia összeállítását javasolta a kötelempéldányként beérkezett hanglemez-katalógusok alapján, majd második lépésben a magyar hanglemezgyűjtők egyesületének megszervezését tartotta szükségesnek.¹⁰³ Ez az egyesület nem üzleti vállalkozás, hanem tudományos célú társaság lett volna, az OSZK Zeneműtára igazgatójának vezetése alatt. Bár 1954-es beadványában Grexa még ingyen ajánlotta fel munkáját a Magyar Hanglemez Múzeum létrehozása érdekében, 1955-ben már fizetést kért volna a Könyvtártól a diszkográfia elkészítésében nyújtott közreműködéséért¹⁰⁴ – tervének azonban vélhetően nem ez volt az egyetlen buktatója. Mai szemmel olvasva kevésbé megvalósítható elképzelésnek tűnik, hogy a gyűjtők az elkészült nemzeti diszkográfiát

95 Grexa Gyula későbbi visszaemlékezésében tévesen azt írja, hogy a Zeneművészeti Főiskolára és a Nemzeti Múzeum Zeneműtárára hivatkozva utasították el a beadványt, ld. Dr. Kovács Zoltán–Palojtay Béla: *Grexa tanár úr*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1984, 105.

96 Uott

97 Grexa Gyula a gyűjteményéről és a lemezgyűjtésről 1964-ben írott levelét ld. uott, 94–98.

98 Uott, 95., 99.

99 Uott, 99–100.

100 *A magyar operaszínpad csillagai. 1884–1945.* 2 hanglemez. Qualiton LPX 11310–11.

101 Lektorálási beszámolóját ld. Dr. Kovács–Palojtay: i. m., 102–106.

102 Grexa rendre a Nemzeti Múzeum Zeneműtáraként hivatkozik az ekkor már önálló gyűjteményre.

103 Dr. Kovács–Palojtay: i. m., 105–106.

104 Uott, 105.

önként – sőt tagdíj befizetése mellett – egészítették volna ki saját adataikkal, s ez alapján kezdte volna a Zeneműtár a hangfelvételek begyűjtését.

Grexa Gyula magángyűjteménye – vélhetően Nyugati Lászlóé is, hasonlóan sok más értékes lemezgyűjteményhez – halála után széthullott, a lemezek későbbi lelőhelyéről különböző információk terjengtek és terjengenek napjainkban is.¹⁰⁵

2.3. Sztanó Pál a nemzeti hangtárért

A magyar nemzeti hangtár ügyének talán legkitartóbb harcosa Sztanó Pál volt. Foglalkozása – a nekrológiájában megjelent kifejezéssel élve – „hangdokumentátor”.¹⁰⁶ 1958-tól az MTA Kodály Zoltán vezette Népzene kutató Csoportjának munkatársa,¹⁰⁷ később az MTA Zenetudományi Intézet Hangdokumentációs Osztályának vezetője volt,¹⁰⁸ hangmérnök, hangrestaurátor, legismertebb eredménye a Kossuth Lajossal készült hangfelvétel restaurálása, átjátszása és publikálása.¹⁰⁹

A jelen tanulmány témájába vágó kutatás kezdetén Mácsai János rendelkezésemre bocsátotta az egykor Sztanó Páltól kapott, a nemzeti hangtárral kapcsolatos dokumentumokat tartalmazó mappáját. Ebben nagy mennyiségű, 1972 és 1989 között keletkezett javaslat, tervezet, indoklás, konferencia-előadás található, amelyekben Sztanó a nemzeti hangtár ügyét sürgette és támogatta. Nemcsak saját javaslatait és feljegyzéseit gyűjtötte össze, hanem mások tervezeit és kapcsolódó publikációit, illetve kéziratok előadás szövegeit is.¹¹⁰ Ő maga inkább műszaki oldalról, résztvevőként társult a különböző nemzeti hangtári elképzelésekhez – legaktívabban 1983-ban –, azonban figyelemmel követte mások törekvéseit és felkérésre több intézmény hangarchívumának is készített szakmai tervezetet.¹¹¹

Sztanó a hangdokumentumok megőrzésére és karbantartására fókuszáló szakember volt, kollégáinak visszaemlékezése szerint nem volt olyan hanglejátszó berendezés, amit ne tudott volna életre kelteni.¹¹² A Magyar Nemzeti Hangtár műszaki vonatkozású feladatait három pontban foglalta össze: a megőrzendő hangfel-

105 Ld. pl. uott, 107. és Baranyi Ferenc: „A Nemzeti Fonotékáért”, *Hegyvidék*, 1997. április 23., gyűjteményes kiadását ld. uő.: *Zévitamin*. Budapest: Hungarovox, 2006, 140–141.

106 N. N.: „Búcsúunk. Sztanó Pál.” *Muzsika* XL/8. (1997. augusztus), 49.

107 Mola György: „Hangok Múzeuma”, *Magyar ifjúság* XXV/48. (1981. november 27.), 24–26., ide: 24.

108 Sztanó Pálnak az MTA Zenetudományi Intézetében végzett munkájáról ld: Németh István: „A Zenetudományi Intézet Népzenei Hangarchívuma.” In: Gupcsó Ágnes (szerk.): *Zenetudományi dolgozatok 1997–1998*. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1998, 231–234.

109 A Kossuth-hangfelvétel történetéről ld. az OSZK virtuális kiállítását: <http://mek.oszk.hu/kiallitas/kossuthhangja/>, továbbá: Szabó Ferenc János: „The recording of the politician Lajos Kossuth (1802–1894)”. In: Pekka Gronow–Christiane Hofer (szerk.): *Contributions to the history of the record industry. Beiträge zur Geschichte der Schallplattenindustrie*. 5. Wien: Gesellschaft für Historische Tonträger, 2013 (The Lindström Project), 7–10.

110 Megtalálható a gyűjteményében többek közt dr. Szép Zoltán 1972-es tervezetének egy teljes másolata, a Pécsi Hangtár Alapítvány alapító okiratának másolati példánya, Kárpáti János „Béla Bartók und die internationale Zusammenarbeit in der Herausgabe der Musikwerke und Schallplattenaufnahmen”, Sárosi Bálint „On Bartók’s Folk Music Recordings”, valamint Kecskeméti István „Musikbibliotheken und Musikarchive in Ungarn” című előadásának kiadatlan szövegei.

111 Pl. 1979-ben az MTA Levéltára felkérésére, 1987-ben pedig a Petőfi Irodalmi Múzeum számára.

112 Somfai László személyes közlése.

vételek (1) összegyűjtése, (2) biztonságos konzerválása, (3) hozzáférhetővé tétele.¹¹³ A létező forrásokhoz való – érthető – ragaszkodása határozta meg a hangzó gyűjteményekkel kapcsolatos elveit is. Jól jellemzi ezt, hogy 1981-ben megfogalmazott véleménye szerint bár mások bíznak a hangszalagos és a digitális rögzítésben, az egyetlen hiteles és hosszú távra – akár évszázadokra – biztosított hangdokumentum a fémmatricán rögzített hangfelvétel.¹¹⁴ Szintén a meglévő hangzó dokumentumokra alapozva jelenthette ki az MKE 1969. december 17-i programján elhangzott előadásában – metodikai szempontból Magyarországon elsőként különválasztva a közgyűjteményi fonotékát a tudományos hangarchívumtól –: „A fonotékát elhasználhatjuk, a hangarchívumot minden áron meg kell őriznünk mint olyan értéket, mellyel utódainknak számadással tartozunk... a fizikai megőrzésre kell koncentrálni. Elpusztult hangfelvételek adatkezelésének nincs sok értelme.”¹¹⁵ Ebbéli véleménye ellentétben áll a metaadatok kezelésének mai tudományos álláspontjával, hiszen az elpusztult hangfelvételek adatkezelése, bár valóban inkább történeti megközelítésű tudományos tevékenységnek tűnhet, mégis nélkülözhetetlen a hangfelvételekkel kapcsolatos kutatás számára, s ilyen módon egy tudományos munkát is végző hangtár feladatai közé tartozik.

---

113 Cím nélküli előadás szövegének kézírata Mácsai János tulajdonában (Sztanó Pál hagyatékából).

114 Mola: i.m., 25. – Sztanó Pál ugyanígy foglalt állást a magyar nemzeti hangtár előkészítésére létrehozott munkacsoport 1983. november 16-i ülésén, valamint az azt követő, 1983. november 24-i technikai bizottsági megbeszélésen, ld.: *Emlékeztető a Magyar Nemzeti Hangtár megteremtését előkészítő Bizottság első üléséről 1983. november 16-án 10 órakor a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola tanácstermében*. Gépirat. Mácsai János tulajdona (Sztanó Pál hagyatékából), valamint *Emlékeztető a MNH megalakítását előkészítő 1983. nov[ember]. 24[-i] technikai bizottság megbeszéléséről*. Gépirat. Mácsai János tulajdona (Sztanó Pál hagyatékából).

115 Dauner-Nagy: *A Nemzeti Hangtár története*

ABSTRACT

FERENC JÁNOS SZABÓ

THE HISTORY OF EFFORTS TO CREATE A HUNGARIAN NATIONAL SOUND ARCHIVE (1908–2000)

Part One

Despite the fact that the first Hungarian sound recordings were made at the end of the 19th century, a Hungarian National Sound Archive does not exist even today. The idea of a collection of Hungarian sound recordings with an institutional background was first raised in 1908, and the creation of a Hungarian National Sound Archive was recommended and endorsed from the 1930s by individuals, such as, museologists, composers, ethnomusicologists, private record collectors, sound recording experts, politicians, journalists and librarians, or institutions like the Hungarian Radio or the Hungarian Branch of the International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres (IAML). During the twentieth century, the plans changed a lot; various things were taken into consideration: different points of view (ethnographical, musicological, discographical etc.), different dimensions, and different technical backgrounds from the possibilities of the 1930s to an online database.

In the present article I give a chronological overview of these efforts and their contexts, with some consideration of projects which can be regarded as their offshoots, like Béla Bartók's contribution at the Commission Internationale de Coopération Intellectuelle of the League of Nations in Geneva, the so-called Patria Series, the Hungarian Radio's collection or the planned record collection of the Royal Hungarian Opera. I discuss the planned projects on the basis of archive documents, the daily press, the specialist literature, and, in some cases, with the help of interviews. This survey will demonstrate the progress of how the ideas of collecting Hungarian sound recordings developed during the 20th century and how the different institutions joined the issue of the national sound archive. It also demonstrates the attitude towards sound recordings of personalities such as Béla Bartók and László Lajtha.

Ferenc János Szabó DLA, PhD (1985, Pécs), pianist and musicologist. Studied piano at the Ferenc Liszt Music Academy (Budapest) and chamber music at Kunstuniversität Graz. He has doctor's degrees DLA as pianist (2012) and PhD in musicology (2018) (both *summa cum laude*). He is a founding member of the THReNSeMBle contemporary chamber music ensemble and the piano trio 'Trio Duecento Corde'. As a pianist, he has won several prizes at international chamber music competitions. Since March 2013, he has been senior lecturer and coach at the Ferenc Liszt Music Academy in the class of Éva Marton and Andrea Meláth.

Since September 2011, he has worked at the Institute for Musicology (Research Centre for the Humanities, The Hungarian Academy of Sciences). His research fields are the history of Hungarian sound recordings and performance practice. He has been awarded postdoctoral scholarships from the Ferenc Liszt Academy of Music (2013) and the Hungarian Academy of Sciences (2013–2015), and the Zoltán Kodály Scholarship for young musicologists (2016–2018).